

Āsa me janga me gī bii gī yàa

Birmə gaba gīləgī dine
mani nə àla nə jiga jiga

Guide pour enseigner le volet “Divers” dans le
programme ELN en chibne (soumraye)

Association pour le Développement
de la Langue Chibne (A.D.L.C.)

Langue : chibne (soumraye), parlée dans le canton
Soumraye, sous-préfecture de Déressia, Tandjilé-Est,
Tchad

Traduit et adapté par Tchigui François et Manague
Robert du “Guide d’Enseignant” des classes
préscolaires au Guéra, FAPLG 2010

Genre: matériel didactique

Photo sur la couverture : © 2015 Emilie Moser

3e édition 2024: 50 exemplaires

© Association pour le Développement de la Langue
Chibne, (A.D.L.C.), Doumougou, 2024

Āsa me janga me gɪ bii gɪ yàa

(Mani nə àla nə jiga jiga)

Giyə gɪ àla pad:

1. Maana dɪ janga
(Histoire d'expérience)
2. Maana dɪ dwaya
(Histoire d'écoute)
3. Maana dɪnə Mariyam day gɪ Musa
(Histoires des Aventures de Mariam et Moussa)
4. Dangra labaa janga gɪ mani
(Dessin/Écriture créative)
5. Diri
(Chants)

Giyə gɪ yara gɪnə mani nə jiga jiga da, mə ha àlaw gɪ wála wála. Me wála mɪn dàlawə da, ùr i dawa dɪndadɪ ya 30 min ta de mɪra. Yande da, gɪlɛgɪ gɪ dine mani nə jiga jiga da, ùr i wála jii labaa, dɪmas mɪn. Yər i man me mə nem àla giyə wála gɪ mwaj lə di mo:

	Giyə gɪ 1	Giyə gɪ 2
Wála gɪ 1	Maana dɪ idɪ yara mani 'wacɲa, tuliŋ dɪ 1	
Wála gɪ 2	Maana dɪ idɪ yara mani 'wacɲa, tuliŋ dɪ 2	
Wála gɪ 3	Maana dɪ idɪ dwaya gɪ sumɪm	
Wála gɪ 4	Maana dɪnə Mariyam day gɪ Musa	Too gɪ diri
Wála gɪ 5	Dangra gɪ mani, labaa janga gɪ mani	Cwara gaba yara giyə gɪ pii

Birmə gaba āsa mani

1. Metir āsiḡi dine maana daa pad mīnaw.
2. Metir āsi maana daa day ḡi nə dine mīn pad.
3. Dwe mīn āsi daa day ḡi metir ca.
4. Dwe āsi maana daa mīnaw.
5. Metir āsi maana daa day ḡi nə dine mīn pad.

Gwale ḡi lade gaba gama dīmme!

Mana ḡi nimiro ḡi 2, 3 me 5 me da, metir āsi day ḡi nə dine mīn mīn. Dine nem āsa metir tariwə bədə!

Mana ḡi nimiro ḡi 4 da, dwe ḡi 'ywana wamani da, metir āsi gandiw daa mīn.

Nimiro ḡi 3 me 4 me da, i dwe ḡi dirəw ùr do me āsi siḡ, metir biyiw bədə.

1. Maana di janga (Histoire d'expérience)

Maana di janga da, i maana dinə mani nə anə àlgi gi dine mɪn me mə jangi gwale day dodə.

Giyə gi ta di ùr:

1. dine di ba 'wacɲana dara gwale gi jangar di, giɲdiw ba ilə, me ùr
2. dine di ba girsinə janga gi maana.

Dangri bam pii do:

Ɔrim mani nə mə ha àla gi dine di mɪn kulə lekol diɲa lə labaa, iche di. Gaa anə ha hára yara gun gaba dangra mani, labaa, anə ha àla mani 'yeni gang. Kal mani di wundarna gi mani nə nare àlgi le mana gi ciri didə, ya hára yara hura gi pur de, labaa yara gi tuyo, labaa, hára gaba gi lə māyā, labaa etc. (Yər paj 9 me 10 me.)

Ladni duwa da, kal mani nə mə Ɔrim di ina i mani nə dine ha yaragi gi dirəgi mɪra bədə, me kal ina i nə cendi ànagi gi Ɔstragi day cendi. Yande do me sidəgi ha 'ywalagi naɲ, me dangra gi maana dara mani nə cendi àlagi di ha wamagi kɪbə bədə.

Dangri mani nə anə ha àla gi giyə di, me dangri tablo me lakire me kaye me bik diɲa me.

1.1 Gîlê gî mani (Tuliŋ dî 1 me 2 me)

1) Àl mani nè mè ðangragî pii di gî dine dîma mîn

- Àl mani di gî dine dîma.
- 'Yaŋa læ da, ùr dine di gwale gî ùrə yab dara wagî læ ìrmə gî mani day nè cendi àlagî ta di me yaragî di me dîdəgî læ.

2) Dine ðangrî maana di

- Mana gî anə way gwale bam mwom da, waygî dine kalgî gî ðangrîna maana dî bwarna gî gwale day di. Cendi ha wayam me, mə ha jangadî daa tablowə.

3) Jangî maana dî dine wayîm di pîras dîra mîn mîn

- a) 'Yàgî dine dawa dî idî gaga dara janga gwale di.
- b) Ùr dine pîras dî pii gî mə ha jangadî di.
- c) Waygî gwale di daa me ùrgî:
«I yande me anə ùr ba nè jangîna gwale di mo?»
- d) Jangî gwale di daa ladî le tablowə.
- e) Cor āsî gwale di daa ðang me ùrgî gaa mani woni kîlanga ilə mo ?

Ùrgî dara janga gî pîras dî idî dii sîr, me àlna etap a) bîraa ha e) yande gî pîras dî wor ta di bá bá. Maana pad da, kal ðwayna pîras jii (5) bam bədə.

4) Āsîgî dine maana di daa pad

- Āsîgî dine maana daa pad. Ùrgî gaa ba gî ùr ba gî kîlangî gwale di le mo? Gî kîlangî naw da, mendî

gwale gɪ pii di tablowə bam me jangɪ gɪ dɪrway di
me cor āsɪgɪ maana di daa.

5) Dine 'yàdɪ maana day dɪdɪ

- a) Ùr dine maana day dɪdɪ da, gɪ ùr ba gɪ chidɪ i man
mo? Kalgɪ gɪ gagɪna le dara maana dɪdɪ di. Kal
maana dɪdɪ di bwarna gɪ maana di.
- b) Jangɪ maana dɪdɪ dɪ cendi ùr.

6) Āsɪ maana

- Āsɪ maana ya bɪrmə gaba āsa so 1 b̀raa 5 ta de.

7) Jangɪ maana daa dara sanga

- Targɪŋ da, jangɪ maana di daa maktubu dɪ
gecheyə me babɪrɪ daa kulə, dara sanga mə àl nɪm
dang. Maktubu dɪ geche ina lə bədə da, jangɪ
maana di daa kaye dɪma lə, dara sanga mə àl nɪm
dang.

1. 2 Gîlê gî mani (Tuliŋ dî 3 me dî 4 me)

Dawa dîndadi: 20-30 minit

Kanja wunjê mîn labaa sîr gî anê ha àlaw.

a) Āsî maana ya bîrmê gaba āsa maniyê ta de

- Āsî maana di daa mîn gî dine ya so 1-5 ta de.

b) Wunjê gaba kanja mo

- a) Īsîgî dine karton-mo (labaa maktubu labaa arduwas) gî mo subu (3) labaa wodî (4) gî mē piyîw pii di.
- b) Ûr dine: «I wi me yêr mo duwa mana gî maana dannê di mo?»
- c) Dwe hâra chî mo duwa jaw gî bor gandîw lê gîndîwê.
- d) Āsîna mo di daa mîn pad me bow dwe sîwê me.
- e) Àlna yande gî mo gî wor ta di mîn mîn pad.

c) Wunjê gînê mo gî budê lê

- a) Kanjî gwale gî pii gî mo gî mē ha budêw wunjî nîm di.
- b) Āsî gwale gînê maana dîra di gî dine mîn me gîl dînîm mana gî mo gî mē ilê āsa lê di.
- c) Budî mo di le labaa, mē mendîw bam.
- d) Cor āsî gwale daa gî dine mîn dîban kala mo gî budê lê di bam bêdê.
- e) Ûr dine di i mo gî we me gî budîw di.

- f) Cendi gunə mo di ladı da, gılgı me bogı sıdəgı lə.
Cwarna āsına daa bi pad.
- g) Cendi gunə mo di ladı bədə da, gılgı mo gı cendi wayıw di me waygı ba mo gı budə lə da, ba i anju bədə. Cwarna āsına gwale di daa me gılgı dūnım lə diiyə b́a b́a dara yarna 'wacnana nım gı mo gı budə lə di.
- h) Cor àl gı mo mın labaa sır gı dıng.

d) Wuñjə gaba kanja letır

- a) İsiđı dine karton gı letır lə di.
- b) Gılgı dine maktubu dı mə janga maana day di lə me ùrgı ba da: I wi me yər letır duwa mana gı maana dan di lə mo?
- c) Dwe hára ch́ karton-letır duwa di daa letır gındıdı lə.
- d) Āsi letır me mo dıra me daa gı dwe di, me bow sıwə.
- e) Ùr dine di ba gılne me gı gunə letır b́a b́a dı ilə mo gı ta di dalawə, ya ta de:
abam/a-b-a-m/abam
- f) Cor āsi mo me gwale me daa gı dine pad.
- g) Àl yande gı karton-letır di b́a b́a.

e) Wuñjə gaba dıngra gwale

- a) Bırı gwale gı maana lə mın me jangıw daa tablowə.
- b) Ùr dine nə dıragı ùr àla wuñjə di, dwe mın gı mo duwa gı gwaleyə b́a b́a.

- c) Hawiṅ maktubu di karton læ labaa arduwas læ daa me 'yàgí dine isiragi læ bá bá.
- d) Ûr dine gi kírarna ladina le dangra gi gwale gi maana di ladi. Waygi dine nə wor ta di dara wanagi kwandagi di læ daa.
- e) Āsina gwale gi maana gi i maktubu di dine isiragi læ daa kwandagi nə dang diragi læ. Irí āsina gwale di daa mɪn gi dine pad.
- f) Āsina gwale gi dang daa biraa dawa di nyamna nim.

1.3 Maana di janga - exemple

Laba da, metir laya mongo.
 Anji wiya mongo di bam gi nimi me gi
 sabin me.
 Anji sabi mongo gi suginə.
 Də wamang mongo kumaj kumaj!

1.4 Mani nɛ ɗang nɛ mɛ nem àlgɛ gɛ dine

- a) Anɛ ha 'woo mani me anɛ gagɛ lɛ diiyɛ, labaa,
- b) anɛ ha yara mani mɛn nɛ paga, labaa
- c) anɛ ha yara gun gaba 'wacɗa mani (ya aba busɛ barge de, labaa dɛ idɛ siranda ɗagɛna de, ...), labaa
- d) anɛ ha yara mana gɛ jiga (ya anten de), labaa
- e) anɛ ha yara mani dúndɛrɛgɛ nɛ gɛ gɛlɛng gandagɛ

Mani nɛ wama	Giyɛ gaba àla gɛ dine mɛn
wama gɛ papay	wiya gɛ barge
wama gɛ mongo	kolle gɛ belo
wama gɛ gɛw	twaja gɛ mana
ilgɛ gɛ sale	gwaba gɛ bal
wáa gɛ gɛna	yibɛ gɛ bàra
àla gɛ chay	lɛmɛ gɛ sade
	ūrɛ gɛ gòche
	gɛsɛ gɛ garu
	ɗangra mana gɛ yiga
	lama gɛ dùwa
	gɛlɛ gɛ mǎyǎ

Mani woni hára yara	Hára dara yara giyè
sug	siranda gi dagina
bila	awa gi beche
daga	busè gi barge
habda (dwaga, chii, sudè,...)	busè gi dagina
kuray	busè gi gbande
tawna	piyè gi diringel
badu di dwe	hura gi pur
duroje nè dine	maa gi kulu
habda yàa duwa, labaa bajaw	awa gi nulin
dwe gi maṅ	pilè gi habda
anten	aba wuda
lekol	doktèr, impirme
tuyo	mwalà gaba ichè
	kirè gi māyā

2. Maana di dwaya (Histoire d'écoute)

Maana di dwaya da, i maana di jangar dodə me mə āsiḡi dine me cendi doy.

Giyə ḡi ta di ùr

1. baa ḡilḡi dine, gwale ḡi jangar di ḡindiw ba ilə, ba ha 'yàḡí 'wacḡa.
2. ba siḡəḡi ba 'ywalnagḡi dara dwaya ḡi maana labaa bamulḡi di.
3. baa ḡilḡi dine ìrmə ḡi mani nə dīrway.
4. baa 'yàw dwe di ùrə gaba 'wacḡa āsa lada ya ìjīm gaba ḡiləw mani ba mə āsi nīm ḡi maktubu ladī nīm ta de.

Dangrḡi bam pii do:

Kanḡi maana mīn labaa, bamulḡi mīn di dine ha dwaya. Mə nem kanḡadī mana ḡi maktubu labaa, jangadī ìjīm gang. Ùr i mani nə jangar maktubu lə bá me, mə ha āsagḡi dine di siḡ. (Yər bamulḡi yab mana ḡi paj 15) Kal waya mani di ḡi bīm pəḡiḡ di!

Āsi maana di marḡjam daa naḡ ladī ya dii sīr ḡi subu de do me dine bor kulə siḡ.

2.1 Mə ha àla i man mo?

(Dérroulement de la leçon)

(Dawa dɪndadɪ 10-15)

- a) Waygɪ dine gɪ dwayna me àsɪna angal day di me mana gɪ mə ilə āsa maana lə di.
- b) Āsɪgɪ dine maana di maɾɪjam daa pɪrang me ladɪ me ca.
- c) Dɪbɪ dodə ya dɪm sɪr gɪ subu de me ùr dine gwale gɪ ùrə : «**Irmə dannə da, i na ha àlala caga ka mo?**»

'Yaṅa lə da,

- d) ùr dwe mɪn labaa dine sɪr gɪ kɪbɪnəm maana daa bi gɪ ɪrmə day.
- e) ùr dine di gwale gɪnə maana dɪra:
 - I na àlal mana gɪ maana dɪ ka di lə mo?
 - Anə ɪrɪm dara mani di ba àlala yande dana mo?
 - I maana gwale dɪra gɪ we me 'ywalang naṅ dɔy bam mo?
 - Gwale gɪ ta di, 'ywalang naṅ dana mo?

2.2 Maana di we 'yol dwaya mo ?

(Critères pour une bonne histoire d'écoute)

- a) Kal maana di 'ywalnagi dine si dēgi le.
- b) Kal maana di dwayna dine di di dēgi bēdē : kal ina i di wayna gwale ginē mani nē dine yērgi ciri di dē
- c) Kal maana di charna naŋ bēdē, di nyamna ya maktubu di bi le tuldi de mira.
- d) Maana da, metir jangi di dodē anju labaa, udi i mana gi maktubu dinē bamulgi le.

2.3 Exemple d'une histoire d'écoute :

Rigim 'yo gòche mod lē

Wála min, rigim ha bam saba lē. Mana gi hára duwa lē da, anji 'yo gòche mana gi mod lē. Rigim dibi dodē mod bidē me yēr mana biraa. Irī anji way da: «Yēr, gòche i ta me, nē ha àla i man mo? Yēr, mani nē nē ha àlagi me i ta: Nē ha chàa nimi bam pad kala gòche di di dēgi pēgi me, nē ha wamagi diban wamani.»

«Irmē dannē da, i na ha àlala caga ka mo?»

Rigim dibi chē nimi. Anji chē nimi di, chē nimi di, nudēw gi di ya bal de. Anji 'wocŋ mani woni àla bēdē.

«Irmē dannē da, i na ha àlala caga ka mo?»

Anji u dōche biwē me chēw bēdē, dara nudēw sodi naŋe. Rigim dam irim gwale biraa me 'wocŋ mani woni àla

bədə. Anji so ha gı nulə dırəw daa. Ta di me i bamulgı di 'yaŋa dıra. Rıgım da, samarre bıg. Anji kal gòche mana dayyə.

I na àlal mo?

1. Rıgım ha bam dara na mo?
2. Rıgım 'yo i na mod lə mo?
3. Rıgım ùr baa àl gòche di man mo?
4. Rıgım ùr baa àl i na mo?
5. Anji 'yo bırmə mo?
6. Bədə dana mo?

İrmə dannə da, i na ha àlala mo?

1. Rıgım di ha àla i na me ha yıbə gı gòche di mo?
2. 'Yeni da, anə yıbı gòche i man mo?
3. Rıgım nul dırəw daa ha nım we mo?

2.4 Bamulgi yab di dang:

1. Rigiṃ 'yo gòche mod
lə	13. Bababge day gi bili
2. Mĩ day gi dāwre	14. Dole day gi namdaw
3. Dogdə day gi aba ciri
duwa	15. Made dīnə mĩ duwa
4. Gīsay day gi bili	16. Dogdə day gi rigiṃ
5. Dwe gi bagwana	17. Rigiṃ day gi dāwre
6. Hārā ha ùrə Mārĩ	18. Dīməṅ me dogdə me
gwa me ha mwalà lə
7. Namde woni halgīni	19. Dine nə subu
8. Kay day gi rigiṃ	20. Rigiṃ me dāwre me
kudīṅ me
9. Aba yiga day gi aba
gendəgə	21. Myala dīnə mĩ duwa
10. Kwacṇa day gi gwama	22. Dīməṅ day gi rigiṃ
11. Gun me rigiṃ me
kīṛimbī me mĩ me	23. Mimbīru day gi kudīṅ
12. Hoy day gi bababge	24. Woni hāra mijəniyə
	25. Cīmba ha 'ywaga
lombo le mo ?

Dang ?

3. Maana dīnə Mariyam day gī Musa

Maana dīnə Mariyam day gī Musa di kaw, i maana dī dwaya dī dāng dī maktubu dīra ilə.

Maana dīnə Mariyam day gī Musa di, i jiga jiga mwaj bii jii. Mana gī dīmas dwayi lə da, mə u maana di mīn me àl g i giyə wála sīr.

Wála gī piyə da, mə āsīgī dine maana di dii sīr labaa subu do me mə ùrgī dine gwale gī ùrə gī gī jangīw mana gī maana di gīndīdī lə.

Wála gī sīrrə da, i wála gaba cwara yara mani nə anə àlgī di.

4. Diri

Bii gɛ chibne:

1. Ƴisa ni da, ichɛr bam da...
2. Ay metir, gwayni, dawa di nemme dɛm
3. Ay baba dɛɛ, nɛ ha waragɛ ayna yooo !
Nɛ harɓɪ lɛ lekɔl lɛ ni, nɛ ha nɪmdɪ dɪrɛng gɛ
kwandan
4. Nɛ so daa me, nɛ dam dodɛ me
5. Mɛ 'wocɲ I bɛdɛ da, giyɛ dɪma i gwaba
6. Nɛ hana ulay da, nɛ ha lɛ wama gwa gɛ swani

Bii gɛ nasara:

1. Tête, épaules, genoux, pieds, genoux, pieds
2. Connais-tu mon beau village... ?
3. Le matin
4. Je me lève, je m'assieds

Maktubu di ka dwaḡi

Āsa me janga me gɨ bii gɨ yàa.....	1
Birmə gaba āsa mani.....	2
1. Maana di janga (Histoire d'expérience).....	3
1.1 Gɨlə gɨ mani (Tuliḡ di 1 me 2 me).....	4
1. 2 Gɨlə gɨ mani (Tuliḡ di 3 me di 4 me).....	6
a) Āsi maana ya birmə gaba āsa maniyə ta de.....	6
b) Wuḡjə gaba kaḡja mo.....	6
c) Wuḡjə gɨnə mo gɨ budə lə.....	6
d) Wuḡjə gaba kaḡja letɨr.....	7
e) Wuḡjə gaba dɨngra gwale.....	7
1.3 Maana di janga - exemple.....	8
1.4 Mani nə dɨng nə mə nem àlgɨ gɨ dine.....	9
2. Maana di dwaɨa (Histoire d'écoute).....	11
2.1 Mə ha àla i man mo? (déroulement de la leçon)...12	
2.2 Maana di we 'yol dwaɨa mo ? (critères pour une bonne histoire d'écoute).....	13
2.3 Exemple d'une histoire d'écoute :.....	13
2.4 Bamulgɨ yab di dɨng:.....	15
3. Maana di nə Mariyam day gɨ Musa.....	16
4. Diri.....	17

